Kharazmi University

Space Economy and Rural Development

Online ISSN: 2588-476x
Homepage: https://khu.ac.ir

Identification and Leveling of Rural Self-Employment Components with the ISM Approach (Case Study: East Azarbaijan Province)

Asadullah Heidari[1]✉ | **Samad Khabbaz Bavil**[2]

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Geography, Payame Noor University, Tehran, Iran. E-mail: a-heydari@pnu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran. E-mail: S_Khabbaz@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 28 July 2024
Received in revised form 20 June 2024
Accepted 4 July 2024
Published online 21 September 2024

Keywords:
East Azerbaijan Province,
Economic Development,
Self-Employment,
Rural Settlements,
Interpretive Structural Modeling

ABSTRACT

Objective: This research is based on the identification, investigation and stratification of the effective components in rural self-employment in East Azarbaijan province and seeks to address the following key questions: What are the important components of self-employment in East Azerbaijan's rural areas? At what level is each component positioned? What is the relational pattern among these components? And finally, what policies and decisions can effectively foster the development and growth of rural self-employment?
Methods: The methodology of this research is descriptive-analytical, which qualitatively used Interpretive Structural Modeling (ISM) technique to stratify and determine the relationships of influential self-employment components in villages. The statistical population of this research includes 34 qualified people from university professors and senior managers at the level of East Azarbaijan province, who are experts in rural self-employment. Based on Warfield's theory in structural-interpretive modeling and expertise criterion based on two indicators of experience and education level too, 13 members of the research sample were considered as experts.
Results: The findings of this model showed that four components: suitable infrastructure, facilitation of regulations and administrative processes, culture and social relations, individual and educational spirit, are the basic factors in the eleven components of the self-employment development of the villagers of East Azarbaijan province.
Conclusions: Creating infrastructures and providing suitable facilities in villages, delegating authority to provinces and decentralization in village planning, revising and revising restrictive laws and regulations related to rural employment, activating specialized. desks for rural economy and employment, providing skill training to self-employed volunteers in villages from Among them are the results and practical suggestions of the research.

Cite this article: Heidari, A., & Khabbaz Bavil, S. (2024). Identification and Leveling of Rural Self-Employment Components with the ISM Approach, Case Study: East Azarbaijan Province. *Space Economy and Rural Development*, 13 (48), 85-100. http//doi.org/10.61186/serd.13.2.7

© The Author(s).
Publisher: Kharazmi University
DOI: http//doi.org/10.61186/serd.13.2.7

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Self-employment is considered a key strategy for the socio-economic development of countries, particularly in rural areas, where it contributes to improving the livelihoods of low-income populations and promoting self-sufficiency. Rural development management plays a critical role in enabling this process, which is integral to a country's overall development. In recent decades, the rural areas of many countries, including East Azerbaijan Province, have faced challenges due to specific policies and approaches in rural management and planning. These challenges have resulted in depopulation, economic stagnation, social and environmental decline in rural areas, and urban issues such as population overcrowding and marginalization.

According to rural planners and economists, promoting self-employment is one of the most effective strategies for addressing economic challenges in rural areas. However, rural self-employment is influenced by a combination of internal and external factors, which play varying roles in shaping the success of self-employment initiatives within rural communities.

Despite efforts to promote self-employment in East Azerbaijan Province, the level of employment in rural areas remains below its potential. This is largely due to the lack of attention given to the interrelationships among self-employment components. Each component has a unique impact on rural employment, and it is important to understand the role each plays in the overall process. Therefore, this research seeks to address the following key questions: What are the important components of self-employment in East Azerbaijan's rural areas? At what level is each component positioned? What is the relational pattern among these components? And what policies and decisions can effectively foster the development and growth of rural self-employment?

Methods

The current research is descriptive-analytical research that was conducted qualitatively in terms of methodology. This research, in a step-by-step approach, using library studies and conducting interviews with experts, first determined the important components of rural self-employment. An expert-oriented approach was used to analyze the information in the form of structural-interpretive modeling method; The findings of which are presented based on the views and opinions of the experts of the statistical research community, in the form of different matrices and finally the stratified model of the relations of the self-employed components of the villagers with the focus of East Azerbaijan province. One of the best approaches for leveling and presenting the influencing model of rural self-employment components is Interpretive Structural Modeling (ISM), which was carried out in the form of seven steps as follows: identification of factors related to the research problem, formation of structural self-interaction matrix (SSIM), creating the primary access matrix, creating the final access matrix, determining the level of factors, drawing a structural-interpretive model and analyzing the power of influence and the degree of dependence of factors.

Results

The primary outcome of this research is a hierarchical model that integrates the key components of self-employment in East Azerbaijan's rural areas, showing the one-way and two-way relationships among these components. The model reveals that the infrastructural and legal-administrative components are the most influential factors, playing a significant role in shaping other components. These foundational components are essential for developing rural self-employment. The findings align with studies by Alden et al. (2024), Raisi et al. (2015), and Panahi et al. (2015).

Additionally, the social/cultural and individual/family components complement these

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

foundational factors in fostering self-employment in East Azerbaijan's villages. This result is consistent with the work of Shenge et al. (2021), Zare (2014), and Qolipour (2022). The professional services and technological components were identified as linked factors at the third level of the research model, aligning with studies by Jafari et al. (2021). At the fourth level, the geographical/natural, production, and capital provision components were highlighted as linked factors, confirming the findings of researchers such as Zahtekash et al. (2021), Ghasemi et al. (2013), Zandieh et al. (2013), and Heydari Sarban (2014).

The research emphasizes the protection of limited natural-ecological resources, the promotion of a quasi-endogenous rural economy, and the importance of good rural governance as critical principles for sustainable rural self-employment development. This point is reinforced by the work of Azizpour et al. (2021).

Conclusion

Based on the research findings, several practical recommendations are offered to enhance rural self-employment in East Azerbaijan. First, the creation of adequate infrastructure and the provision of necessary resources in villages will facilitate product sales and service delivery. Second, decentralizing planning and empowering local authorities through the establishment of rural economy and employment desks will improve the efficiency and effectiveness of self-employment initiatives.

Furthermore, reviewing and amending restrictive laws and regulations, along with designing support mechanisms for small and medium-sized enterprises, will promote rural employment. Additionally, providing sufficient professional training will increase awareness among rural populations regarding the importance of self-employment.

To strengthen rural enterprises and employment organizations, policies should be implemented to grant rural production clusters the authority and resources needed for active participation in national and international trade fairs and marketing initiatives. Lastly, reforms to the pricing system of rural products will allow producers to offer their goods at competitive prices, enhancing the sustainability of rural self-employment.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

دانشگاه خوارزمی

اقتصاد فضا و توسعه روستایی

شاپا الکترونیکی: ۴۷۶X- ۲۵۸۸

Homepage: https://khu.ac.ir

شناسایی و سطح‌بندی مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی با رویکرد ISM (مورد مطالعه: استان آذربایجان شرقی)

اسداله حیدری[۱] ✉ | صمد خباز باویل[۲]

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: a-heydari@pnu.ac.ir

۲. استادیار گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران رایانامه: S_Khabbaz@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۳۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۴
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۳۱

کلیدواژه‌ها:
استان آذربایجان شرقی،
توسعه اقتصادی،
خوداشتغالی،
سکونتگاه‌های روستایی،
مدل‌سازی ساختاری تفسیری

چکیده

هدف: این پژوهش برمبنای شناسایی، بررسی و سطح‌بندی مولفه‌های موثر در خوداشتغالی روستایی در استان آذربایجان شرقی به‌دنبال پاسخگویی به سوالات و اهداف زیر می‌باشد: مؤلفه‌های خوداشتغالی مهم در روستاهای استان آذربایجان شرقی کدامند؟، هر یک از مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی شناسایی شده، در چه سطحی قرار دارند؟، الگو یا مدل روابط مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان چگونه است؟ و در نهایت سیاست‌ها و تصمیم‌های موثر برای توسعه و افزایش خوداشتغالی روستائیان چیست؟.

روش پژوهش: روش‌شناسی این پژوهش توصیفی- تحلیلی بوده که به صورت کیفی در قالب تکنیک مدل‌سازی ساختاری- تفسیری (ISM) اقدام به سطح‌بندی و تعیین روابط مؤلفه‌های خوداشتغالی تأثیرگذار در روستاها گردید. جامعهٔ آماری این پژوهش شامل ۳۴ نفر از افراد واجد شرایط از اساتید دانشگاهی و مدیران ارشد در سطح استان آذربایجان شرقی می‌باشد که در امر خوداشتغالی روستائیان صاحب‌نظر می‌باشند. بر اساس تئوری وارفیلد در مدل‌سازی ساختاری- تفسیری و ملاک خبرگی بر اساس دو شاخص میزان تجربهٔ و سطح تحصیلات ۱۳ نفر اعضای نمونهٔ پژوهشی به عنوان خبرگان در نظر گرفته شد.

یافته‌ها: یافته‌های این مدل نشان داد که چهار مؤلفه: زیرساخت‌های مناسب، تسهیل مقررات و فرآیندهای اداری، فرهنگ و روابط اجتماعی، روحیه فردی و تربیتی، به عنوان عوامل پایه‌ای و مبنایی در مولفه‌های یازده‌گانه توسعهٔ خوداشتغالی روستائیان استان آذربایجان شرقی می‌باشند.

نتیجه‌گیری: ایجاد زیرساخت‌ها و فراهم کردن امکانات مناسب در روستاها، تفویض اختیار به استان‌ها و تمرکز زدایی در برنامه‌ریزی روستاها، اصلاح و بازنگری قوانین و مقررات بازدارنده مرتبط با اشتغال روستائیان، فعال‌سازی میزهای تخصصی اقتصاد و اشتغال روستایی، ارائه آموزش‌های مهارتی به داوطلبان خوداشتغالی در روستاها از جمله نتایج و پیشنهادات کاربردی پژوهش هستند.

استناد: حیدری، اسداله؛ و خباز باویل، صمد (۱۴۰۳). شناسایی و سطح‌بندی مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی با رویکرد ISM مورد مطالعه: استان آذربایجان شرقی. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱۳ (۴۸)، ۱۰۰-۸۵. http//doi.org/10.61186/serd.13.2.7

ناشر: دانشگاه خوارزمی

© نویسندگان.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

[DOI: 10.61186/serd.13.2.7] [DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0] [Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]

مقدمه

امروزه مبحث اشتغال صرفاً یک بحث اقتصادی نیست، بلکه ابعاد آن، تمامی بخش‌ها از جمله امور اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی و امنیتی را نیز متأثر ساخته است. در شرایط کنونی در سطح دنیا مسائل و مشکلات زیادی در نواحی روستایی وجود دارد که چالش‌های زیادی را برای ادامه حیات در این نواحی فراهم آورده و طرح سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به عنوان طرحی نو در ساماندهی اقتصاد کشور بویژه در نواحی روستایی بر اهمیت توجه و توسعه نواحی روستایی افزوده شده است. حرکت به سمت اقتصاد شکوفا و پایدار روستایی که هدایت فرایند آن بر دوش جوامع محلی قرار دارد می تواند عدالت اجتماعی و مکانی- فضایی را نیز محقق ساخته و پیشرفت را برای نواحی روستایی کشور رقم زند. چنین امر خطیری نیازمند برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه روستا با طراحی الگوی های مناسب بومی - محلی با لحاظ شرایط جغرافیایی است.

خوداشتغالی به‌عنوان راهبردی اثربخش برای توسعه اقتصادی- اجتماعی کشورها شناخته شده است و توسعه آن می‌تواند نقش مهمی در اشتغال زایی پایدار، توسعه عدالت فضایی، کاهش فقر و حل مشکلات جامعه روستایی داشته باشد. مدیریت توسعه روستایی را نیز می توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفا ساختن آنان در روند کلی توسعه یک کشور دانست. چالش‌های مدیریتی و توسعه ای از یکسو متأثر از ویژگیهای ساختاری - کارکردی درونی و از سوی دیگر به علت نوع مواجهه دولت ها در نگرش و عمل در ارتباط با توسعه روستایی و شیوه برنامه‌ریزی تحقق آن است (رضایی و همکاران، ۱۴۰۲). تنوع و تعدد ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، حکمرانی و شرایط متنوع اکولوژیکی ایران، ضرورت مداخله شرایط بومی – محلی در مدیریت توسعه روستایی و تدوین الگوی بومی – محلی را می رساند. بنابراین خوداشتغالی در روستاها، تنها یک مفهوم کلی نیست بلکه اثرات بزرگ و گسترده‌ای از نظر توسعه کشور، آمایش سرزمینی، ارتقاء رفاه اجتماعی، ارتقاء قدرت ملی و پیوندهای اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی دارد و از این رهگذر، کمک موثر به حفظ و پایداری امنیت ملی می‌نماید.

در دهه‌های اخیر به سبب سیاست‌های خاص و رویکردهای حاکم بر مدیریت و برنامه‌ریزی فضاهای روستایی، مشکلات چندی در نواحی روستایی کشور پدیدار شده که از یک طرف به خالی از سکنه شدن سکونتگاه‌های روستایی و همچنین از دست رفتن پویایی اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی این نواحی منجر شده و از طرف دیگر سبب بروز مشکلات حاشیه‌نشینی، مشاغل کاذب، مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی در نواحی شهری، متأثر از انباشت جمعیت و فعالیت شده است. دو روی این سکه به‌طور عمده از یک مشکل حاد در نواحی روستایی حاصل گردیده و آن مشکل اقتصاد روستایی کشور است. لذا یکی از فعالیت‌های بسیار تأثیرگذار در حل مشکل اقتصادی روستاها، ایجاد اشتغال مولد آن هم متکی بر بنیان‌های توسعه پایدار روستایی است. رسیدن به این مهم، سرآغاز از میان بردن بسیاری از مشکلات نواحی روستایی در سطح ملی خواهد بود. توسعه نواحی روستایی، یکی از وجوه مهم فعالیت‌های توسعه و از جمله اهداف و آرمان‌های تمامی برنامه‌ریزان اقتصادی- اجتماعی بوده و برآیند چنین توسعه‌ای اگر بر مبنای بنیان‌های نظری و اجرایی درستی استوار گردد، اشتغال و تولید پایدار در نواحی روستایی خواهد بود.

در شرایط فعلی راه‌حل مسئله در توجه اساسی به توسعه اقتصادی و اشتغال پایدار در نواحی روستایی و تجدید نظر اساسی در سیاست‌های فضایی و برنامه‌ریزی بر مبنای اصول و موازین علمی است. از نظر برنامه‌ریزان، به‌ویژه اقتصاددانان و برنامه ریزان روستایی، مناسب‌ترین راهبرد پاسخ‌گویی به چالش‌ها، به‌ویژه اقتصادی، در مناطق روستایی تشویق روستاییان برای گرایش به راه اندازی کسب و کار به شیوهٔ خوداشتغالی است. خوداشتغالی روستایی برای شکل‌گیری تحت تأثیر مؤلفه‌های بیرونی و درونی بوده است که هریک به نوعی به ایجاد خوداشتغالی در جامعه روستایی منجر می‌شوند. این مؤلفه‌ها بر حسب منابع و فرصت‌های موجود در محیط‌های روستایی هدایت‌کننده اهداف توسعه، به‌ویژه توسعه اقتصادی در این جوامع‌اند. در راستای همین فرآیندها یک پیوند ارگانیکی میان اهداف توسعه روستایی و توسعه خوداشتغالی در این مناطق برقرار می‌شود تا از ترکیب مناسب این عوامل، مؤلفه‌های خوداشتغالی در جوامع روستایی در راستای توسعه اقتصادی شکل گیرد.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

در سال‌های اخیر علی‌رغم برقراری برخی از مؤلفه‌های خوداشتغالی در روستاهای استان آذربایجان شرقی، افزایش در میزان اشتغال روستائیان مناسب نبوده و شایستهٔ توان بالقوه آن نمی‌باشد. یکی از دلایل اصلی این موضوع هم‌سطح‌پنداری و عدم توجه به روابط متقابل مؤلفه‌های خوداشتغالی می‌باشد. نکتهٔ مهم این است که هر یک از مؤلفه‌های خوداشتغالی تأثیر متفاوتی بر اشتغال روستائیان می‌گذارد. بعضی از این مؤلفه‌ها، پایه و مبنای مؤلفه‌های دیگر می‌باشند، و برخی دیگر میزان تأثیرپذیری زیادی از دیگر مؤلفه‌ها دارند. از سوی دیگر ممکن است بعضی از مؤلفه‌ها ارتباط اندکی با دیگر مؤلفه‌های خوداشتغالی داشته باشند و برخی دیگر نیز ممکن است به عنوان واسط بین مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی عمل نماید. بر این اساس لازم است مسئولان و تصمیم‌گیران در حوزهٔ اشتغال برای افزایش و توسعه اشتغال روستائیان، ضمن شناسایی و سطح‌بندی مؤلفه‌های خوداشتغالی، با ارائه الگو یا مدلی نوع تأثیر هر یک از مؤلفه‌ها بر یکدیگر را تعیین نمایند. این کار باعث بهبود در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مسئولین در جهت افزایش اشتغال روستائیان می‌گردد؛ و همچنین نگرش و دید مناسبی در اختیار سیاست‌گذاران اقتصادی کشور در راستای این امر خطیر قرار می‌دهد. بنابراین این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سوالات و اهداف زیر می‌باشد:

۱. مؤلفه‌های خوداشتغالی مهم در روستاهای استان آذربایجان شرقی کدامند؟
۲. هر یک از مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی شناسایی شده، در چه سطحی قرار دارند؟
۳. الگو یا مدل روابط مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان چگونه است؟
۴. سیاست‌ها و تصمیم‌های موثر برای توسعه و افزایش خوداشتغالی روستائیان چیست؟

پیشینه پژوهش

۱. پیشینهٔ نظری

الگوی رفتاری، انگیزه‌ها، اهداف و میزان موفقیت آنهایی که بر رفتارهای خوداشتغالی در روستاها روی می‌آورند، در میان افراد، نواحی جغرافیایی، فرهنگ‌ها و صنایع مختلف متنوع است. در پیشینه نظری پژوهش کوشش شده به یک دسته‌بندی کلی از عوامل تعیین‌کنندهٔ خوداشتغالی روستائیان اشاره شود:

عوامل اقتصادی: عواملی که باعث رشد و توسعهٔ اقتصادی می‌شوند، در خوداشتغالی روستائیان نیز مؤثرند. این عوامل شامل دو دستهٔ الف) مؤلفه‌های بازار و نیازهای اجتماعی و ب) مؤلفه‌های تأمین سرمایه می‌باشد (اندروشین[1]، ۱۴۰۲).

آشفتگی محیطی: به نظر می‌رسد خوداشتغالی روستائیان تحت تأثیر آشفتگی محیطی است. تغییرات سریع در محیط تکنولوژیکی، اقتصادی، رقابتی، قانونی، اجتماعی و مشتریان برای آنهایی که به دنبال خوداشتغالی در روستاها هستند، هم فرصت‌آور و هم تهدیدزا است. اخیراً مطالعات نشان داده است که محیط پویاتر و ناهمگون، سطح نوآوری، ریسک‌پذیری و پیش‌نگری را افزایش می‌دهد. بریتان و فریمن[2] بیان می‌دارند که تغییرات جمعیتی و تکنولوژیکی فرصت‌هایی برای خوداشتغالی و ایجاد ارزش فراهم می‌سازند. تاشمن و آندرسن[3] بیان می‌دارند که تغییر تکنولوژیکی خواه باعث افزایش شایستگی و یا تخریب آن شود، فرصت‌هایی را از طریق رفتارهای خوداشتغالی برای بهره‌برداری ایجاد می‌کند (مقیمی، ۱۳۹۷).

تجربیات زندگی: یادگیری کارآفرینانه به عنوان فرآیندی مستمر است که ایجاد دانش ضروری برای مؤثر بودن در شروع خوداشتغالی را تسهیل می‌کند. شیرر[4] و همکارانش، دیر، داویدسون، کتز و کولورید[5] در مطالعات جداگانه دریافتند که تجربیات مستقیم و غیرمستقیم و نفوذ اجتماعی عواملی هستند که بر خوداشتغالی تأثیرگذارند (مقیمی، ۱۳۹۷).

[1] - Andrew Shane
[2] - Brittan & Freeman
[3] - Tushman & Anderson
[4] - Scherer
[5] - Dyer , Davidsson , Katz & Kolvereid

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

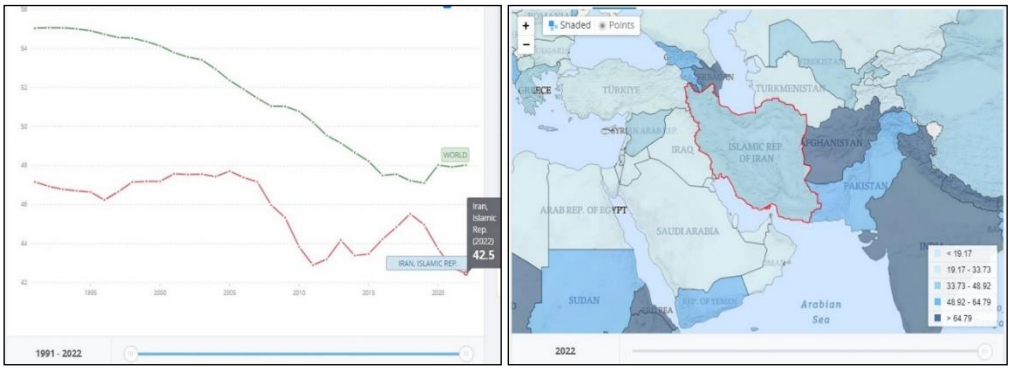
سیاست‌گذاری دولتی: سیاست‌گذاری دولتی نقش اساسی در میزان خوداشتغالی روستائیان دارد. این سیاست‌ها باید باعث ارتقاء تخصیص عوامل تولید از بخش‌های دارای بازدهی پایین به بخش‌های دارای بازدهی بالا در خوداشتغالی شود (شنگه و همکاران، ۱۴۰۰).

زمینهٔ حقوقی و قانونی: قانون‌ها و دستورالعمل‌ها در راستای اهداف عالی هستند اما این قوانین و دستورالعمل‌ها گاهاً بدون توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی خوداشتغالی روستائیان وضع می‌شوند. سیاست‌مداران و مدیران تأثیرگذار باید بر بازدهی و کارآیی این قوانین و دستورالعمل‌ها بیفزایند (اندروشین، ۱۴۰۲).

۲. پیشینهٔ تجربی

این پژوهش برمبنای شناسایی، بررسی و سطح بندی مولفه‌های خوداشتغالی انجام می شود که در ادامه پیشینه مولفه‌های موضوع پژوهش، نظریات و رویکردها و پژوهش‌های انجام یافته بررسی می شود.

بر اساس گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۲ خوداشتغالی حدود ۴۸ درصد از کل اشتغال جهان را به خود اختصاص داده است و نرخ خوداشتغالی ایران در همان سال حدود ۴۲/۵ درصد بوده است و از سال های ۲۰۱۸ و به بعد نرخ خوداشتغالی ایران روند نزولی و حدود ۳ درصد کاهش داشته و در همان مقطع زمانی نرخ خود اشتغالی جهانی حدود یک درصد افزایش یافته است (وبسایت بانک جهانی[1]، ۲۰۲۴) . ترویج خود اشتغالی و کارآفرینی در مناطق روستایی به یک تمرکز کلیدی در حوزه سیاسی تبدیل شده است و خوداشتغالی و کارآفرینی با هدف رونق روستایی برنامه ی بسیاری از کشورها در سال های اخیر بوده است. این تلاش ها به‌دنبال جلوگیری از کاهش جمعیت و ترویج توسعه، نه تنها از سوی سیاستگذاران، بلکه از سوی محققان نیز مورد توجه قرار گرفته است (آلدن، هامارستت و اسکدینگر[2]، ۲۰۲۴).

شکل ۱. نرخ خوداشتغالی ایران تا ۲۰۲۲ در مقایسه با سایر کشورها و جهان (منبع: سایت بانک جهانی، ۲۰۲٤)

۲-۱. مؤلفه‌ی فردی و خانوادگی در خوداشتغالی روستائیان

رابطه بین ویژگی‌های فردی و خانوادگی و خصوصیات یک کارآفرین یک رابطه چندوجهی است و از همه مهمتر، نوع خانواده، سرمایه اجتماعی و فرهنگی خانواده و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی فرزندان در تربیت شخصیت‌های کارآفرین غیرقابل انکار است، زیرا تکوین شخصیت از طریق فرآیند جامعه‌پذیری صورت می‌گیرد. زمینه‌های اجتماعی غالباً از طریق خانواده و نظام های فرزند- مادری شروع شده و به دنبال آن فرد با نظام های پدر- فرزندی و خواهر- برادری مواجه می‌شود. در نتیجه، خانواده و ویژگی‌های آن می‌تواند نطفه‌های اولیه خصوصیات و ویژگی‌های خوداشتغالی را در شخصیت فرزندان پی‌ریزی کنند (زارع، ۱۳۹۴) . همچنین ارتباط بین خوداشتغالی و ویژگی‌های فردی و خانوادگی افراد بستگی به این دارد که خانواده، دوستان، اوقات فراغت و کار آنها چقدر برای آنها مهم است (قلی‌پور و همکاران، ۲۰۲۲). عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری با توسعه مهارت های خوداشتغالی کارآفرینانه ارتباط و تاثیر معنی‌داری دارند (شنگه و همکاران، ۱۴۰۰) . لذا توسعه کسب وکارهای خانوادگی کارآفرینانه فرآیند پیچیده و دشواری است که برای دستیابی به آن پیش از هر چیز باید شناخت جامعی نسبت به عوامل

[1] - https://www.worldbank.org/en/home
[2] - Alden, Hammarstedt & Skedinger

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

موثر فردی و خانوادگی بر توسعه این کسب و کارها داشت تا بتوان راهکارهایی را بر اساس شرایط منطقه برای توسعه کسب‌وکارهای خانوادگی ارائه داد.

۲-۲. نقش نهادها در توسعه خوداشتغالی روستایی

بررسی‌های انجام شده در خصوص نقش نهادها در توسعه خوداشتغالی مناطق روستایی به صورت مشخص نشان می‌دهد که کارآفرینی در این مناطق فرصت‌ها و انگیزه‌های خاصی را برای انجام انواع مختلف تولید ارائه می‌نماید (کورسگارد، مولر، و تانویگ[1] ۲۰۱۵) . با این حال شرایط اجتماعی–اقتصادی و نهادی که در آن فعالیت کارآفرینی در این مناطق انجام می شود با مناطق شهری متفاوت و فعالیت‌های کارآفرینی در مناطق روستایی ناشی از سیاستهای سنتی دولت در بسیاری از کشورهای جهان است (زحمت‌کش و همکاران، ۱۴۰۲) . دولت با فراهم نمودن شرایط و تسهیلات لازم برای شروع فعالیت‌های کارآفرینان، نقش موثری در توسعه خوداشتغالی می‌توانند ایفاء نمایند. علی‌رغم اهمیت خوداشتغالی روستائیان در توسعه اقتصادی و اشتغال در کشور، تاکنون ساختار و مدیریت منسجم نهادی برای سیاست‌گذاری شکل نگرفته و مجموعه اقدامات انجام شده، به صورت پراکنده در حوزه‌های مختلف از جمله کشاورزی پیگیری می‌شود. در راستای سیاست‌گذاری نامناسب نهادها در جهت توسعه خوداشتغالی می‌توان به موانعی همچون مقررات دست‌وپاگیر اخذ وام بانکی و تأمین سرمایه، قوانین دست‌وپاگیر خوداشتغالی، عدم وجود امنیت برای سرمایه‌گذاری در بخش روستائی، عدم هماهنگی لازم بین ادارات و سازمانهای ذیربط در امر خوداشتغالی روستائیان، بی ثباتی در سیاست‌های اشتغال دولت، نامناسب بودن سیاست‌های توسعه‌ای روستاها، ضعف بیمه‌ای، محدودیتهای قوانین کار، شناخت پایین دانشگاه از نیازها و اولویتهای بخش روستائی، توجه ناکافی به کارآفرینی روستائی در سیاست‌گذاری‌های کلان اشاره نمود (شنگه و همکاران، ۱۴۰۰).

۲-۳. خدمات حرفه‌ای و مهارت‌آموزی

مطالعات گسترده در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که آموزش‌های مهارتی و حرفه‌ای در تمامی کشورها بهترین و اثربخش‌ترین نوع آموزش‌ها در توانمندسازی و مجهز ساختن افراد به فن، مهارت خاص و آماده نمودن آنان برای اشتغال در محیط کار واقعی می‌باشد. چرا که از ضرورت‌ها و الزامات رشد و توسعه اقتصادی، توسعه سرمایه‌های انسانی است (جعفری و همکاران، ۱۴۰۲) . در برخی کشورها نهادهای متعددی وجود دارد که خدمات بسیار گسترده ای را در رابطه با بهره برداری بهینه از فناوری، آموزش نیروی کار، دسترسی به اطلاعات و سازماندهی کنسرسیوم های بازاریابی به کسب و کارهای خانگی ارائه می‌کنند. جامع‌ترین مدل‌های ساماندهی و سازماندهی کسب‌وکارهای خانگی و کارآفرینی خانوادگی در دنیا توسط کشور چین طراحی و اجرا شده است. فرهنگ‌سازی و نهادسازی و آموزش از اساسی‌ترین اقدامات این کشور برای ترویج و توسعه کسب‌وکارهای خانگی و کارآفرینی خانوادگی می‌باشد و علاوه بر آن، تخصص و توانایی بخش غیردولتی این کشور در خوشه‌سازی و ایجاد پیوندهای محکم بین خوشه‌ها و طراحی شبکه‌های جامع کسب‌وکار خانگی نیز از اقدامات ستایش برانگیزه این کشور است (گزارش مرکز پژوهش‌های اتاق ایران ۱۴۰۰).

۲-۴. مولفه‌ی اجتماعی – فرهنگی

سرمایه انسانی – اجتماعی دارای دو وجه انسانی و اجتماعی است که با تأکید بر ظرفیت‌های فردی و گروهی جامعه به توانمندی‌های نائل می‌شود که بسترساز پایداری توسعه می‌شود. به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران در یک جامعه‌ی روستائی که دارای انسان‌های توانمند، واجد ارزشهای والای اخلاقی و قانون‌مدار است فرایند توسعه در آن سریع‌تر از جوامع دیگر روستائی خواهد بود که صرفاً بر توسعه کالبدی و یا اقتصادی تاکید می‌کنند (زبیری و کریمی موغاری، ۱۳۹۳) . مشارکت‌پذیری جامعه، انسجام و امنیت اجتماعی مؤلفه هایی هستند که ضمن تعالی بخشی به جامعه روستا، اثر خود را برای توسعه خوداشتغالی در روستا می‌گذارد. به عبارت دیگر سرمایه انسانی اجتماعی بسترساز توسعه خوداشتغالی در روستاها است.

[1] - Korsgaard, Muller & Tanvig

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

۲-۵. مولفه زیرساختی

عدالت فضایی مفهومی مترادف با مفهوم عدالت توزیعی تعبیر می‌شود به‌عنوان یک مولفه کلیدی در راه رسیدن به توسعه پایدار روستایی در نظر داشته باشیم و باید در روستاها شرایط دسترسی به امکانات زیرساختی همچون (آب، برق، راه، گاز، اینترنت، خدمات بهداشتی و آموزشی) برای همه وجود داشته باشد. ضعف امکانات زیرساختی عامل مهمی است که اگر برای آن چارهای اندیشیده نشود اجازه نمی‌دهد طرحهای توسعه خوداشتغالی روستایی به ثمر بنشیند و مهاجرت را کاهش دهد. مطالعات مختلف نشان داده یکی از مهمترین اهداف توسعه اقتصادی روستائی، ایجاد و بهبود شرایط خوداشتغالی است که مهمترین سازوکار و ابزارآن، مولفه‌های زیرساختی است (پناهی و همکاران، ۱۳۹۵؛ رئیسی و همکاران، ۱۳۹۵).

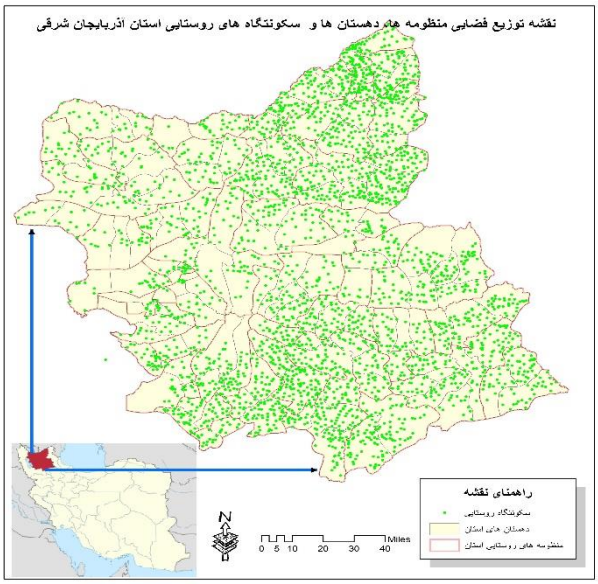
۲-۶. مولفه پایه‌های بیولوژیک

بررسی وضعیت کلیت نظام طبیعی بوم شناختی و هر یک از زیرنظام‌های آن مانند منابع آب، پوشش گیاهی، خاک و حیات جانوری در ایران نشان می‌دهد که بهره‌برداری خارج از قانونمندی‌های حاکم بر این نظام و ضعف توجه به انجام اقدامات حفاظتی در راستای افزایش ظرفیت‌های آن سبب شده تا نظام سکونتگاهی روستاها با چالش‌های مهمی مانند تنش آبی، افزایش مخاطرات طبیعی مانند فرونشست فروچاله گرد و غبار و.... روبرو شوند (حسینی حاصل و همکاران، ۱۴۰۲).

روش‌شناسی پژوهش

۱. قلمرو جغرافیایی مورد مطالعه

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، استان آذربایجان شرقی دارای ۲۰ شهرستان، ۴۴ بخش، ۱۴۲ دهستان و ۳۰۷۶ سکونتگاه روستایی است. تمامی سکونتگاه‌های روستایی استان در قالب ۴۴ منظومه روستایی استقرار یافته‌اند.

شکل ۲. نقشه توزیع فضایی منظومه‌ها، دهستان‌ها و سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان شرقی

۲. داده‌ها و روش کار

جامعهٔ آماری این پژوهش شامل اساتید دانشگاهی و مدیران ارشد (مدیران کل و معاونان آنها و فرمانداری‌ها) در سطح استان آذربایجان شرقی است که در امر خوداشتغالی روستائیان صاحب‌نظر هستند. براین اساس تعداد ۳۴ نفر از افراد واجد شرایط برای این پژوهش شناسایی شدند. بر اساس تئوری وارفیلد در مدل‌سازی ساختاری- تفسیری باید تعداد خبرگان نمونه پژوهشی بین ۱۲ الی ۲۵ نفر انتخاب گردد ($۱۲ \leq X \leq ۲۵$) بر این اساس برای تعیین نمونهٔ پژوهشی از جامعهٔ آماری تحقیق، پژوهشگران ملاک

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

خبرگی را بر اساس دو شاخص میزان تجربهٔ و سطح تحصیلات افزایش دادند. برای این منظور ۱۳ نفر اعضای نمونهٔ پژوهشی به عنوان خبرگان در نظر گرفته شده‌اند.

جدول ۱. نمونهٔ پژوهش بر اساس شاخص‌های خبرگی

شاخص خبرگی	نماد	شرط	تعداد خبرگان حائز شرط
میزان تجربهٔ	α	$\alpha\geq$۱۵	۱۸
سطح تحصیلات	β	فوق لیسانس$\geq\beta$	۲۷
نمونهٔ پژوهش	$\alpha\cap\beta$	$\alpha\geq$۱۵ و فوق لیسانس$\geq\beta$	۱۳

تحقیق حاضر یک پژوهش توصیفی- تحلیلی است که از لحاظ روش‌شناسی به صورت کیفی انجام گرفته‌است؛ و از روش کتابخانه‌ای به عنوان روش مکمل در این تحقیق استفاده شده‌است. در یک رویکرد گام به گام با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و انجام مصاحبه با صاحب‌نظران، ابتدا مؤلفه‌های مهم خوداشتغالی روستائیان تعیین گردید. سپس کارت مصاحبه‌ای برای سطح‌بندی مولفه‌های شناسایی شده، تدوین شد. اطلاعات مورد نظر به صورت حضوری با شرکت نخبگان پژوهش اعم از اساتید دانشگاه و مدیر ارشد صاحب‌نظر در موضوع پژوهش در سطح استان آذربایجان شرقی، جمع‌آوری گردید.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از یک رویکرد خبره محور در قالب روش مدل‌سازی ساختاری- تفسیری استفاده شد؛ که یافته‌های آن بر اساس دیدگاه و برداشت خبرگان جامعهٔ آماری تحقیق، در قالب ماتریس‌های مختلف و نهایتاً مدل سطح‌بندی شدهٔ روابط مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان با محوریت استان آذربایجان شرقی آورده شده است. یکی از بهترین رویکردها برای سطح‌بندی و ارائه الگوی تأثیرگذاری مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان، مدل‌سازی ساختاری- تفسیری ISM می‌باشد (آذر و خرمی، ۱۴۰۰؛ ضیائی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حبیبی، ۱۴۰۰) . این رویکرد تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان حوزه اقتصاد روستا را قادر می‌سازد، روابط پیچیده بین تعداد زیادی از مؤلفه‌های خوداشتغالی را ترسیم کنند و به عنوان ابزاری برای نظم بخشیدن و جهت دادن به پیچیدگی روابط بین آنها استفاده نمایند. گام‌های مدل‌سازی ساختاری- تفسیری (ISM) عبارتند از: (آذر و خرمی، ۱۴۰۰؛ تیز رو، ۱۳۹۹؛ آتری و شارما، ۲۰۱۳).

گام اول: شناسایی عوامل مرتبط با مسأله پژوهش. با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و دریافت نظرات خبرگان، مهمترین مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان با محوریت استان آذربایجان شرقی تعیین گردید.

گام دوم: تشکیل ماتریس خود تعاملی ساختاری[1] (SSIM). درایه‌های این ماتریس به این صورت شکل می‌گیرد: اگر محرک *i* (سطر) بر محرک *j* (ستون) تأثیرگذار باشد آنگاه درایهٔ (V)؛ اگر محرک j (ستون) بر محرک *i* (سطر) تأثیرگذار باشد آنگاه درایهٔ (A)؛ تأثیر متقابل محرک‌های i و j آنگاه درایهٔ (X)؛ و در صورت عدم وجود ارتباط بین محرک‌های i و j درایهٔ ماتریس (O) می‌باشد (آذر و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۵۹) (ماتیاژگان و حق، ۲۰۱۳).

گام سوم: ایجاد ماتریس دسترسی[2] اولیه. ماتریس R یک ماتریس بولی است که بر اساس SSIM نوشته می‌شود به طوری که: اگر نماد به صورت V باشد، آنگاه (i,j)=1 و (j,i)=0 ؛ اگر نماد به صورت A باشد، آنگاه (i,j)=0 و (j,i)=1 ؛ اگر نماد به صورت X باشد، آنگاه (i,j)=1 =(j,i) ؛ اگر نماد به صورت O باشد، آنگاه (i,j)=0 =(j,i) می‌باشد (آذر و همکاران، ۱۳۹۸).

گام چهارم: ایجاد ماتریس دسترسی نهائی. پس از تشکیل ماتریس R، با وارد نمودن قاعدهٔ انتقال‌پذیری در روابط مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان، ماتریس R* به دست می‌آید (آذر و خرمی، ۱۴۰۰) . ماتریس R* یک ماتریس مربعی است که هر یک از درایه‌های آن هنگامی که محرک i (سطر) به محرک j (ستون) با هر طولی دسترسی داشته باشد، برابر با یک و در غیر اینصورت برابر با صفر است.

[1] - Structural Self- Interaction Matrix
[2] - Reachablity Matrix

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

گام پنجم: تعیین سطح عوامل. در این مرحله با استفاده از ماتریس R* مجموعهٔ ورودی و خروجی و نیز مشترک برای هر یک از مؤلفه‌ها به دست می‌آید. مجموعهٔ خروجی بر اساس سطر i ام در ماتریس R* و به ازای درایه‌هایی با مقدار ۱ مشخص می‌شود. همچنین مجموعهٔ ورودی بر اساس ستون j ام در ماتریس R* و به ازای درایه‌هایی با مقدار ۱ مشخص می‌شود. قواعد مختلفی برای سطح‌بندی مؤلفه‌ها وجود دارد (ساتاپاتی، پاتل، بیسواس و میشرا، ۲۰۱۲) ولی در این پژوهش ما از قاعدهٔ کمترین فراوانی استفاده نموده‌ایم.

گام ششم: ترسیم مدل ساختاری- تفسیری. پس از تعیین سطوح هر یک از مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی و با توجه به روابط تعریف شده در ماتریس R* مدل ساختاری- تفسیری پژوهش شکل می‌گیرد. بر اساس ISM مدل ساختاری- تفسیری مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان استان آذربایجان شرقی در یک سلسله مراتب با روابط یک‌طرفه یا دوطرفه و یا غیر مرتبط است؛ به طوری که فرض می‌شود ارتباطات مستقیم بین دو سطح متوالی (ارتباط عمودی) و بین مؤلفه‌های یک سطح (ارتباط افقی) برقرار است و ارتباطات مستقیم مؤلفه‌های خوداشتغالی سطوح غیر متوالی از طریق روابط غیر مستقیم ایجاد می‌شود (آذر و خرمی، ۱۳۹۸).

گام هفتم: تجزیه و تحلیل قدرت نفوذ و میزان وابستگی عوامل. در این پژوهش با استفاده از ماتریس MICMAC مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی در چهار ناحیه به این ترتیب طبقه‌بندی می‌شوند: الف) ناحیهٔ یک دربرگیرندهٔ مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان به صورت خودمختار می‌باشند. ب) ناحیهٔ دو مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان به صورت وابسته را شامل می‌شوند. ج) ناحیهٔ سه بیانگر مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان به صورت مستقل نفوذی می‌باشند. د) ناحیهٔ چهار شامل مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان به صورت پیوندی می‌باشند.

یافته‌های پژوهش

در رویکرد گام به گام در مدل‌سازی ساختاری- تفسیری، یافته‌های پژوهش به ترتیب زیر می‌باشد:

۱. شناسایی مؤلفه‌های خوداشتغالی

جدول ۲. مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان با محوریت استان آذربایجان شرقی

ردیف	مؤلفه‌ی خوداشغالی روستائیان	توضیحات
۱	مؤلفه فردی/خانوادگی	عوامل مربوط به روحیهٔ فردی و تربیت خانوادگی
۲	مؤلفه اجتماعی/فرهنگی	عوامل مربوط به فرهنگ روستا و روابط اجتماعی بین ساکنان آن
۳	مؤلفه زیرساختی	دسترسی به زیرساخت‌های مناسب در روستا مانند: راه، آب، برق، گاز، اینترنت و ...
۴	مؤلفه تکنولوژیکی	ارتقاء دانش استفاده از تکنولوژی‌های نوین در روستا
۵	مؤلفه قانونی/ اداری	تسهیل مقررات و فرآیندهای مرتبط با کسب‌وکارهای روستایی
۶	مؤلفه پایه‌های بیولوژیک	حراست و مدیریت آب و خاک و پوشش گیاهی در روستا
۷	مؤلفه جغرافیایی/طبیعی	برنامه‌ریزی و استفاده از ظرفیت‌های جغرافیایی و طبیعی روستا در اشتغال‌زایی
۸	مؤلفه تولیدی	تولید بهره‌ور و مبتنی بر دانش در محصولات و خدمات روستایی
۹	مؤلفه بازاریابی	تبلیغات، بازاریابی و فروش محصولات و خدمات روستایی
۱۰	مؤلفه خدمات حرفه‌ای	مشاوره و برنامه‌ریزی آموزشی و مهارتی جهت اشتغال روستائیان
۱۱	مؤلفه تأمین سرمایه	تسهیل و بهبود تأمین سرمایه در اشتغال روستائیان

۲. تشکیل ماتریس خود تعاملی ساختاری (SSIM)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

جدول ۳. ماتریس خود تعاملی ساختاری (SSIM)

ردیف	مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	٦	٥	٤	۳	۲	۱
۱	مؤلفه فردی/خانوادگی	O	A	V	V	V	V	O	A	O	X	
۲	مؤلفه اجتماعی/فرهنگی	X	V	X	V	V	V	O	V	X		
۳	مؤلفه زیرساختی	V	V	V	V	X	O	V	V			
۴	مؤلفه تکنولوژیکی	X	X	V	V	V	V	A				
۵	مؤلفه قانونی/ اداری	V	V	V	V	V	O					
۶	مؤلفه پایه‌های بیولوژیک	A	A	O	X	X						
۷	مؤلفه جغرافیایی/طبیعی	X	X	V	X							
۸	مؤلفه تولیدی	X	A	V								
۹	مؤلفه بازاریابی	X	A									
۱۰	مؤلفه خدمات حرفه‌ای	X										
۱۱	مؤلفه تأمین سرمایه											

۳. ایجاد ماتریس دسترسی اولیه و نهایی (ماتریس R و *R)

جدول ٤. ماتریس دسترسی اولیه (ماتریس R)

مولفه‌های خوداشتغالی	۱.	۲.	۳.	٤.	٥.	٦.	۷.	۸.	۹.	۱۰.	۱۱.
۱.	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۰
۲.	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۳.	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱
۴.	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۵.	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱
۶.	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰
۷.	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۸.	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۱
۹.	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱
۱۰.	۱	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۱۱.	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱

جدول ۵. ماتریس دسترسی نهائی (ماتریس *R)

مؤلفه‌های خوداشتغالی	۱.	۲.	۳.	٤.	٥.	٦.	۷.	۸.	۹.	۱۰.	۱۱.	نفوذ
۱.	۱	۱	۰	۱*	۰	۱	۱	۱	۱	۱*	۱*	۹
۲.	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹
۳.	۱*	۱	۱	۱	۱	۱*	۱	۱	۱	۱	۱	۱۱
۴.	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۷
۵.	۱*	۱*	۰	۱	۱	۱*	۱	۱	۱	۱	۱	۱۰
۶.	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱*	۰	۰	۴
۷.	۰	۱*	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۷
۸.	۰	۰	۰	۱*	۰	۱	۱	۱	۱	۱*	۱	۷
۹.	۰	۱	۰	۰	۰	۱*	۰	۱*	۱	۰	۱	۵
۱۰.	۱	۱*	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹
۱۱.	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۸
وابستگی	۵	۸	۱	۸	۲	۱۱	۱۰	۱۱	۱۱	۹	۱۰	

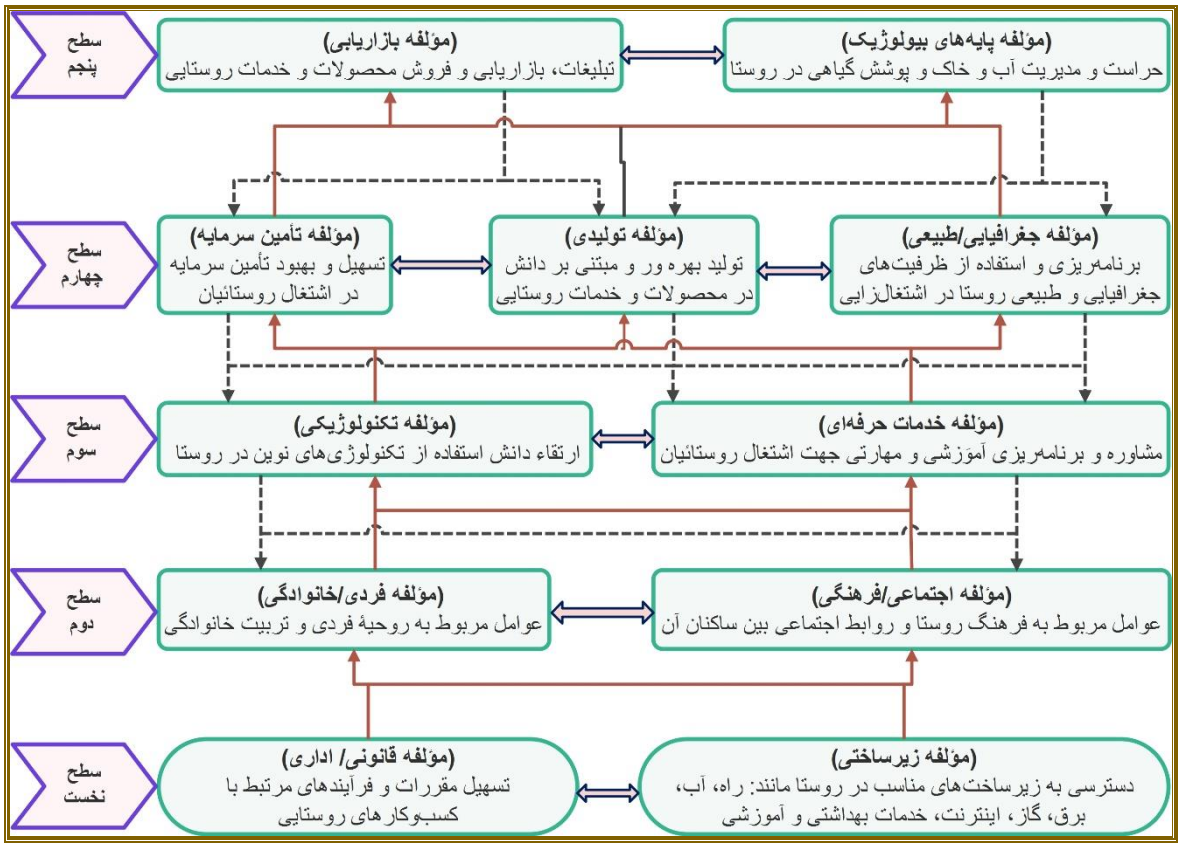
[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

۴. تعیین سطح مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی

جدول ٦. تکرار اول تا پنجم در تعیین سطوح مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان

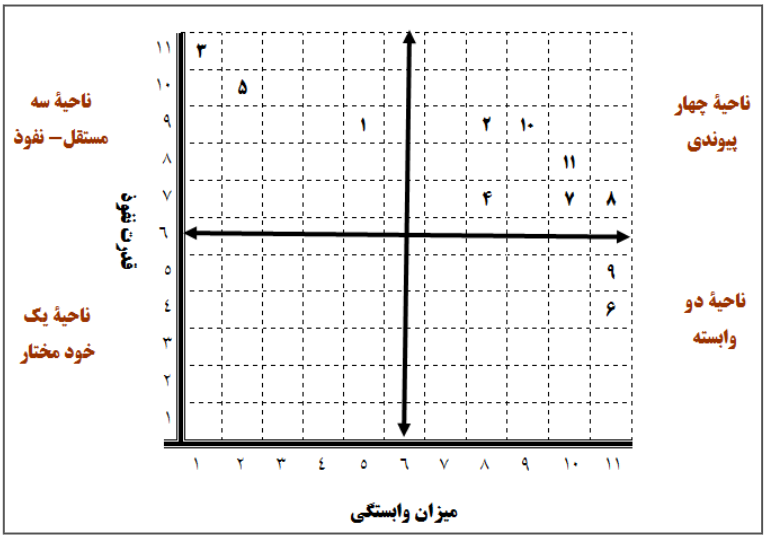
مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی	مجموعهٔ خروجی	مجموعهٔ ورودی	مجموعهٔ مشترک	سطح
تکرار اول				
۶. مؤلفه پایه بیولوژیک	۶، ۷، ۸، ۹	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱	۶، ۷، ۸، ۹	پنجم
۹. مؤلفه بازاریابی	۲، ۶، ۸، ۹، ۱۱	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱	۲، ۶، ۸، ۹، ۱۱	پنجم
تکرار دوم				
۸. مؤلفه تولیدی	۴، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۴، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	چهارم
۷. مؤلفه جغرافیایی/طبیعی	۲، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۲، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	چهارم
۱۱. مؤلفه تأمین سرمایه	۲، ۴، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	۲، ۴، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱	چهارم
تکرار سوم				
۱۰. مؤلفه خدمات حرفه‌ای	۱، ۲، ۴، ۱۰	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۰	۱، ۲، ۴، ۱۰	سوم
۴. مؤلفه تکنولوژیکی	۴، ۱۰	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۰	۴، ۱۰	سوم
تکرار چهارم				
۱. مؤلفه فردی/خانوادگی	۱، ۲	۱، ۲، ۳، ۵	۱، ۲	دوم
۲. مؤلفه اجتماعی/فرهنگی	۱، ۲	۱، ۲، ۳، ۵	۱، ۲	دوم
تکرار پنجم				
۵. مؤلفه قانونی/اداری	۵	۳، ۵	۵	اول
۳. مؤلفه زیرساختی	۳	۳، ۵	۳	اول

۵. ترسیم مدل ساختاری– تفسیری (ISM)

شکل ۳. مدل ساختاری-تفسیری مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائی در استان آذربایجان شرقی (منبع: یافته‌های پژوهش)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

شکل ٤. ماتریس MICMAC منبع: یافته های پژوهش

بحث

نتیجهٔ نهایی و اصلی تحقیق دربرگیرندهٔ مدل یکپارچهٔ مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی و در یک سلسله مراتب با روابط یک طرفه یا دو طرفه است (شکل ۳). این مدل یکپارچه از بررسی و تحلیل روابط و سطح‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار در خوداشتغالی روستائیان به دست آمده‌است؛ و به مدیران و تصمیم‌گیران حوزهٔ اقتصاد و اشتغال کشور کمک می‌کند تا دید و نگرش جامعی از ارتباطات پیچیده بین مؤلفه‌های اثرگذار بر حوزهٔ خوداشتغالی روستائیان داشته باشند. این موضوع همچنین مدیران و تصمیم‌گیران را قادر می‌سازد تا در راستای تحقق قانون برنامهٔ هفتم توسعهٔ جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۲)، در بخش‌های اشتغال و توسعهٔ روستایی، نظم و جهت‌گیری مناسبی داشته باشند و اولویت‌ها را شناسایی نمایند.

مدل به‌دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد مؤلفه‌ی زیرساختی و مؤلفه‌ی قانونی و اداری مؤلفه‌هایی دارای قدرت نفوذ بالا که تأثیرگذاری زیادی بر سایر مؤلفه‌ها دارند، به عنوان مهمترین عوامل پایه‌ای در خوداشتغالی روستائیان به حساب می‌آیند. با توجه به الگوی روابط در عوامل پایه‌ای مدل می‌توان نتیجه گرفت که دسترسی به زیرساخت‌های مناسب در روستاها مانند راه، آب، برق، گاز، اینترنت، خدمات بهداشتی و آموزشی در کنار تسهیل مقررات و فرآیندهای مرتبط با کسب‌وکارهای روستایی می‌تواند زمینه‌ساز اصلی خوداشتغالی روستائیان و توسعهٔ اقتصاد روستا باشد چنانچه الگوی بدست آمده در پژوهش نشان‌دهندهٔ تأثیرگذاری محوری این دو مؤلفه بر سایر مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی می‌باشد. با تشکیل کمسیون‌ها و میزهای تخصصی با توجه به نقاط قوّت، ضعف، فرصت و تهدید اقتصاد روستائیان در استان‌داری آذربایجان شرقی می‌توان به تدوین و اجرای برنامه‌های راهبردی توسعه‌ی زیرساخت‌ها و تسهیل مقررات و فرآیندهای اداری مرتبط با خوداشتغالی روستائیان پرداخت؛ این امر باعث حمایت از طرح‌ها و پروژه‌های استانی توسعه‌ی اقتصاد روستایی و خوداشتغالی روستائیان خواهد شد. البته باید توجه نمود که لازمه‌ی این مهم توجه همزمان به تأثیرات متقابل این دو مؤلفه یعنی توسعهٔ زیرساخت‌ها و تسهیل مقررات و فرآیندهای اداری است که در مدل تحقیق نشان داده شده است. نتایج این قسمت با یافته‌های پژوهش‌های انجام شده توسط آلدن و همکاران (۲۰۲۴)، رئیسی و همکاران (۱۳۹۵)، و پناهی و همکاران (۱۳۹۵)، مطابقت دارد. در این میان مؤلفه‌ی اجتماعی/فرهنگی و مؤلفه فردی/خانوادگی تکمیل‌کنندهٔ مؤلفه‌های پایه‌ای توسعه خوداشتغالی در روستاهای استان آذربایجان شرقی می‌باشند. مؤلفه فردی/ خانوادگی اشاره به عوامل مربوط به روحیهٔ فردی و تربیت خانوادگی دارد؛ زیرا تکوین شخصیت یک کارآفرین در خانواده و مسائل تربیتی رخ داده و نطفه‌های اولیه خصوصیات و ویژگی‌های افراد خوداشتغال را در شخصیت فرزندان پی‌ریزی می‌کنند. این یافته‌ها با یافته‌های شنگه و همکاران (۱۴۰۰)، و زارع (۱۳۹۴)، و قلی‌پور (۲۰۲۲)، مطابقت دارد. از سویی دیگر مؤلفه‌ی اجتماعی/ فرهنگی دربرگیرندهٔ عوامل مربوط به فرهنگ روستا و روابط اجتماعی بین ساکنان آن دارد؛ چنانچه میزان مشارکت‌پذیری جامعهٔ روستایی و

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

انسجام اجتماعی و امنیت اجتماعی روستا عناصری هستند که بر میزان خوداشتغالی روستائیان اثر معنادار دارد. یافته‌های پژوهش زبیری و همکاران (۱۳۹۳)، مؤید این مطلب است.

مؤلفه‌ی خدمات حرفه‌ای و مؤلفه‌ی تکنولوژیکی بر اساس مدل نهایی پژوهش و ماتریس MICMAC جزو مؤلفه‌های پیوندی می‌باشند که در سطح سوم الگوی ارائه شده پژوهش قرار دارند. مؤلفه‌ی خدمات حرفه‌ای اشاره به مشاوره و برنامه‌ریزی آموزشی و مهارتی جهت اشتغال روستائیان دارد. همچنین مؤلفه‌ی تکنولوژیکی دربرگیرندۀ ارتقاء دانش استفاده از تکنولوژی‌های نوین در روستا است. از الزامات توسعۀ خوداشتغالی در روستاها، توسعۀ سرمایۀ انسانی در روستاها است. براساس نتایج پژوهش حاضر بهترین حالت در توسعۀ سرمایه انسانی در روستاهای آذربایجان شرقی آموزش مهارت حرفه‌ای مبتنی بر دانش استفاده از روش‌های نوین در اشتغال روستائیان می‌باشد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های جعفری و همکاران (۱۴۰۲)، راعی و دهمرده (۱۴۰۰)، و گزارش مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۴۰۰)، همخوانی دارد. از سویی دیگر نیز سه مؤلفه‌ی جغرافیایی/طبیعی؛ تولیدی و تأمین سرمایه بر اساس مدل نهایی پژوهش و ماتریس MICMAC جزو مؤلفه‌های پیوندی می‌باشند که در سطح چهارم الگوی ارائه شده پژوهش قرار دارند. مؤلفه‌ی جغرافیایی/طبیعی اشاره به برنامه‌ریزی و استفاده از ظرفیت‌های جغرافیایی و طبیعی روستا در اشتغال‌زایی دارد؛ مؤلفه‌ی تولیدی دربرگیرندۀ تولید بهره‌ور و مبتنی بر دانش در محصولات و خدمات روستایی می‌باشد؛ و نیز مؤلفه‌ی تأمین سرمایه مبتنی بر تسهیل و بهبود تأمین سرمایه در اشتغال روستائیان می‌باشد. این سه مؤلفه در پیوند متقابل با یکدیگر و پیوندهای پسین و پیشین با مؤلفه‌های دیگر نقش مهمی در توسعۀ خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی دارند. آنچه می‌توان نتیجه گرفت تاثیر قوی عوامل نهادی بر این سه مؤلفه‌ی توسعۀ خوداشتغالی روستایی است. بدین معنی که افزایش و ارتقاء تسهیل‌گری عوامل نهادی نقش تعیین‌کننده‌ای در اثرگذاری این سه مؤلفه دارد. این موضوع با مطالعات برخی از پژوهشگران از جمله زحمت و همکاران (۱۴۰۲)، قاسمی و همکاران (۱۳۹۹)، زندیه و همکاران (۱۳۹۹)، و حیدری ساربان (۱۳۹۴)، تا حدودی مشابهت دارد.

الگوی حاصل از تحقیق نشان می‌دهد مؤلفه‌ی پایه‌های بیولوژیک و مؤلفه‌ی بازاریابی مؤلفه‌هایی با بیشترین وابستگی و نفوذپذیری از سایر مؤلفه‌ها در سطح پنجم قرار دارند. مؤلفه‌ی پایه‌های بیولوژیک دربرگیرندۀ حراست و مدیریت آب و خاک و پوشش گیاهی در روستا است و مؤلفه‌ی بازاریابی اشاره به تبلیغات، بازاریابی و فروش محصولات و خدمات روستائی دارد. حفاظت از منابع طبیعی – بوم شناختی محدود بر اساس اقتصاد شبه درونزای روستایی و حکمروایی خوب روستایی اصل اساسی توسعۀ خوداشتغالی پایدار روستایی به حساب می‌آید. این نکته در پژوهش عزیزپور و همکاران (۱۴۰۲)، نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در راستای توسعه و تقویت خوداشتغالی روستائیان آذربایجان شرقی، تشکیل خوشه‌های بازار و گسترش دامنۀ آن‌ها به شهرهای کشور از طریق مشارکت در بازارهای عرضه شهری، توصیه می‌شود. مشارکت در نمایشگاه‌های تجاری و اعزام هیأت‌های اشتغال روستائی، باعث ارتقاء کیفیت کارآفرینی و خوداشتغالی در امر تولید محصولات و ارائه‌ی خدمات از جمله خدمات گردشگری در روستاها می‌شود. این مهم در مطالعات ضیائی و همکاران (۱۴۰۰)، کلایی و همکاران (۱۴۰۰)، و فیض‌الله زاده و همکاران (۱۳۹۹)، مورد اشاره قرار گرفته است.

با توجه به روابط برگشتی در مدل ساختاری– تفسیری پژوهش، مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان بر مؤلفه‌های پایه‌ای و مبنایی خود نیز تأثیرگذار هستند. چنانچه با بررسی ماتریس MICMAC، بیشتر مؤلفه‌ها در ناحیه‌ی پیوندی و یا نزدیک به آن قرار دارند؛ این موضوع بیانگر آن است که اکثر مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی، دارای روابط تأثیرگذار و تأثیرپذیر از یکدیگر هستند. مؤلفه‌های اول، سوم و پنجم (با توجه به جدول ۸) در ناحیه‌ی نفوذ قرار دارند؛ به این معنی که مؤلفه‌های اشاره شده ضمن تأثیرگذاری بر سایر مؤلفه‌ها، تأثیرپذیری کمتری از آنها دارند و مستقل هستند. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه‌ی اقتصاد روستایی، باید توجه ویژه‌ای نسبت به این مؤلفه‌های خوداشتغالی داشته باشند و اولویت سیاست‌ها و برنامه‌های خود را نسبت به آن قرار دهند. مؤلفه‌های ششم و نهم (با توجه به جدول ۸) در ناحیه‌ی وابسته قرار دارند. یعنی این مؤلفه‌ها بیشتر از سایر مؤلفه‌ها تأثیرپذیر هستند و بیشترین وابستگی را به سایر مؤلفه‌ها دارند؛ بر این اساس تقویت این مؤلفه‌ها وابسته به عملکرد مؤلفه‌های دیگر است.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

در یک نگاه کلی و در بررسی پیشینه‌ی تحقیقات قبلی، راعی و دهمرده قلعه نو (۱۴۰۰)، ویوتیوک و مارینچنکو (۲۰۲۱)، به رابطه‌ی مثبت بین مؤلفه‌ها و عملکرد آنها اشاره می‌کنند؛ در حالی که بالدوین (۲۰۲۱) و اِرنست (۲۰۰۵)، در تحقیقات خود نشان داده‌اند که این مؤلفه‌ها در تحقق اهداف عملکردی خود گاهاً شکست خورده‌اند؛ حتّی هاوس (۲۰۱۹)، به یک رابطه‌ی معکوس بین مؤلفه‌ها و عملکرد آنها اشاره نموده است. این تحقیقات نشان می‌دهد که همواره مؤلفه‌ها یا محرک‌ها در مدیریت توسعه الزاماً عملکرد یکسانی از خود نشان نمی‌دهد. شاید تفاوت‌های ماهیتی بین بخش‌های گوناگون اشتغال، تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی و تفاوت های جغرافیایی مناطق مختلف و یا سایر عوامل دیگر باعث این عملکرد متفاوت باشد؛ ولی یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که یکی از علل اصلی هم‌سطح‌پنداری مؤلفه‌ها و عدم توجه به روابط متقابل آنها از لحاظ تقدم زمانی و علّی می‌باشد. در واقع در اغلب تحقیقات گذشته همواره روابط همبستگی و علّی میان مؤلفه‌ها و عملکردها مورد توجه قرار می‌گرفت، در حالی که به روابط بین خود مؤلفه‌ها کمتر توجه می‌شد. سهم این پژوهش از دانش‌افزایی مرتبط با این موضوع، توجه به الگوی روابط بین مؤلفه‌های توسعهٔ خوداشتغالی روستائیان با محوریت روستاهای استان آذربایجان شرقی است و کمک می‌کند تا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه‌ی اشتغال و توسعهٔ روستایی با توجه به مدل به دست آمده از پژوهش، یک دید جامع‌نگر نسبت به مؤلفه‌های خوداشتغالی روستائیان در استان آذربایجان شرقی داشته باشند و آن‌ها را به عنوان عوامل هم‌سطح و مستقل از هم به شمار نیاورند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای کاربردی ناظر بر نتایج پژوهش عبارت‌اند از:

- با ایجاد زیرساخت‌های مناسب در روستاها و فراهم کردن امکاناتی همچون راه دسترسی، آب، برق، گاز، اینترنت و خدمات آموزشی و بهداشتی مناسب در قالب مجموعه خدمات رفاهی و اشتغال و نیز خدمات حمل‌ونقل دسترسی به بازارهای شهری برای عموم شاغلین در روستاها، شرایطی مهیا شود تا فروش محصولات و ارائه خدمات (مانند گردشگری) با سهولت بیشتری انجام شود؛
- با تفویض اختیار به استان‌ها و تمرکز زدایی در برنامه‌ریزی و توسعهٔ روستاها، زمینه‌های توسعهٔ خوداشتغالی روستائیان در مناطق روستایی کشور با توجه به مزیت‌های هر استان فراهم می‌آید؛ و نیز با ایجاد رقابت اقتصادی در بین مناطق روستایی، انگیزهٔ لازم برای توسعهٔ خوداشتغالی روستائیان فراهم می‌شود؛
- قوانین و مقررات بازدارنده و رویه‌های اداری مرتبط با اشتغال روستائیان اصلاح شوند و مورد بازنگری قرار گیرند. این کار با بهره‌گیری از مکانیسم‌های لازم برای هماهنگی بین فعالیت‌های قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری در مناطق روستایی با بخش خصوصی و شرکت‌های تولیدی- خدماتی، امکان‌پذیر است؛
- با فعال‌سازی میزهای تخصصی اقتصاد و اشتغال روستایی، میزان کارآمدی و اثربخشی فعالیت‌های مرتبط با توسعهٔ خوداشتغالی روستائیان در مناطق روستایی (به‌ویژه استان آذربایجان شرقی) افزایش می‌یابد؛ و این فعالیت‌ها عمدتاً در بازارهای هدف شهری و بر روی محصولاتی که پتانسیل بازاری بیشتری دارند متمرکز شود؛
- سازوکارهای حمایتی و تشویقی در قالب معافیت‌ها، تسهیلات و جوایز ویژه باید به گونه‌ای طراحی و اجرا شود که موجبات ارتقای خوداشتغالی روستائیان ترجیحاً در قالب شرکت‌های کوچک و متوسط فرآهم آید؛
- از طریق آموزش‌های مهارتی و حرفه‌ای لازم و کافی، میزان آگاهی و دانش جامعهٔ روستایی در مناطق روستایی استان آذربایجان شرقی نسبت به اهمیت خوداشتغالی افزایش یابد؛ و نیروی انسانی روستایی برای بخش تولید محصولات و خدمات مناسب تربیت شود و این نیرو مهارت‌های لازم را از طریق کارآموزی کسب کند؛
- باید اطمینان حاصل شود تکنولوژی که در اختیار نیروی فعال روستایی قرار می‌گیرد، روزآمد، قابل استفاده و منطبق با استانداردهای جهانی است این کار باعث افزایش پتانسیل تولید افراد و شرکت‌های روستایی می‌شود. برای رسیدن به جریان مطلوب فناوری و نوآوری می‌توان اقدامات زیر را انجام داد: فعال کردن پایگاه دسترسی به تکنولوژی‌های نوین در تولید

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

روستایی، استفاده از دانش الکترونیکی و فضای مجازی در بخش خوداشتغالی روستایی و ایجاد مراکز اطلاعاتی و دانشی برای خوداشتغالی روستائیان؛

- برای توسعه و تقویت بنگاه‌ها و تشکل‌های اشتغال روستایی، خط‌مشی‌هایی اتخاذ شود که اختیارات و بودجهٔ مورد نیاز خوشه‌های تولیدی روستایی برای مشارکت فعال در نمایشگاه‌های تجاری ملی و بین‌المللی و اعزام هیأت‌های بازاریابی، تأمین گردد؛
- برنامه‌هایی برای گسترش تحقیقات بازار و بازاریابی در بازارهای هدف شهری، باید به مرحلهٔ اجرا درآید. همچنین این تحقیقات باید از کیفیت و اثربخشی مناسب برخوردار باشد و لازمهٔ این امر حمایت دولت از تحقیقات بازار و بازاریابی روستایی است؛
- فرآیند قیمت‌گذاری محصولات تولیدی روستا باید اصلاح شود، به نحوی که تولیدکنندگان محصولات روستایی بتوانند محصولات تولیدی خود را با قیمت‌های رقابتی عرضه کنند. بر این اساس عواملی که سبب افزایش هزینه‌های تولیدی در روستاها می‌شوند باید شناسایی و حذف شوند؛
- با توسعه و ترویج بسته‌بندی محصولات ساخت روستاها تصویر مثبتی در ذهن خریداران شهری ایجاد شود.

این پژوهش در بازهٔ زمانی شش ماهه در اواخر سال ۱۴۰۲ و اوایل سال ۱۴۰۳ انجام گرفته است، لذا با توجه به موضوع پژوهش تأثیر شرایط محیط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بازهٔ زمانی در نتایج پژوهش کاملاً مشخص است. براین اساس در تعمیم نتایج برای پژوهش‌های مشابه، محدودیت‌های بازهٔ زمانی باید لحاظ گردد. همچنین در تعمیم و استفاده از نتایج پژوهش حاضر در مناطق روستایی سایر استان‌های کشور با توجه به تفاوت‌های جغرافیایی و جمعیتی، محدودیت وجود دارد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌هایی با محوریت موضوعات زیر مدنظر پژوهشگران محترم قرار گیرد:

- تشکیل مناطق اقتصادی مشترک روستایی برای تولید محصولات و ارائه‌ی خدمات روستایی و توجه به ضرورت‌ها و راهکارهای آن؛
- نقش مناطق روستایی در توسعهٔ صادرات غیرنفتی و احصاء دلایل موفقیت‌ها و شکست‌های آنها؛
- نقش و تأثیر شبکه‌های اجتماعی در تحقق چشم‌انداز اشتغال روستایی با محوریت کارآفرینی و خوداشتغالی.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

مشارکت نویسندگان

میزان مشارکت نویسندگان در مقاله حاضر برابر می‌باشد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

این پژوهش و مقاله حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از عوامل علمی و اجرایی نشریه و نیز از خبرگان حاضر در پژوهش کمال تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

منابع

آذر، عادل؛ و خرمی، امیر. (۱۴۰۰). طراحی مدل چابکی زنجیرهٔ تأمین در صنعت دارو با رویکرد مدلسازی ساختاری تفسیری (ISM)، *پژوهش‌های مدیریت عمومی*. ۱۴(۵۳)،۶۳-۲۹.

آذر، عادل؛ خسروانی، فرزانه؛ و جلالی، رضا. (۱۳۹۸). *تحقیق در عملیات نرم- رویکردهای ساختاردهی مسأله*، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی، تهران، چاپ چهارم، ۲۷۶-۲۵۷.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

اندروشین، اسکات. (۱۴۰۲) تئوری عمومی کارآفرینی رویکرد فرد–فرصت، مترجمین: زارع، هادی؛ اکباتانی، حسین؛ پورنصر خاکباز، پیمان، انتشارات آراد، تهران.

تیز رو، علی. (۱۳۹۹). *طراحی مدل زنجیرهٔ تأمین چابک– رویکرد مدل‌سازی تفسیری ساختاری*، رسالهٔ دکتری مدیریت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

جعفری، عبدالنظام؛ پروری‌نژاد، قاسم؛ و خلیل‌نژادی، سمیرا. (۱۴۰۲). اثرات آموزش‌های مهارتی سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای بر ایجاد کسب و کارهای خانگی زنان روستایی(مورد: شهرستان دامغان). *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*. ۱۲ (۴۴) :۴۵–۶۲.

حبیبی، آرش. (۱۴۰۰). *روش پژوهش پیشرفته*، انتشارات نارون دانش، تهران.

راعی، سیده سمانه؛ دهمرده قلعه‌نو، نظر. (۱۴۰۰). تأثیر اقتصاد دانش‌بنیان بر صادرات غیرنفتی ایران، *فصلنامهٔ اقتصاد مقداری*، ۱۸(۲)، ۵۵–۴۳.

رضایی، فاطمه؛ عزیزپور، فرهاد؛ طهماسبی، اصغر؛ و حسینی حاصل، صدیقه. (۱۴۰۲). چارچوب مفهومی برنامه ریزی توسعه منظومه روستایی مبتنی بر نگرش خبرگان دانشگاهی و اجرایی. *برنامه ریزی توسعه کالبدی*. https://doi.org/0.30473/psp.2023.62809.2577

رضایی، حمید؛ خاکزادیان، سید مهدی؛ و زمانی، مهسا. (۱۴۰۰). طراحی مدل ساختاری تفسیری توسعه پایدار کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: استان گلستان)، *فصلنامه راهبرد توسعه*، ۱۷ (۴).

رئیسی، ابوبکر؛ شیهکی تاش، مهیم؛ سالارزهی، حبیب‌اله؛ و نفسعبدالعزیز، ولی. (۱۳۹۵). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سرباز). *راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی*، ۳ (۶)، ۵۸–۵۱.

زارع، بیژن؛ و زارع، مرضیه. (۱۳۹۴). رابطه ویژگی های خانواده و شخصیت کارآفرین فرزندان. *رفاه اجتماعی*، ۱۵ (۵۶) :۱۰۴–۶۷.

زبیری، هدی؛ و کریمی موغاری، زهرا. (۱۳۹۳). اثر انسجام اجتماعی بر توسعه اقتصادی مطالعه بین کشوری با رویکرد داده های تابلویی *نشریه پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی*، ۱۴(۴)، ۳۹–۶۲

زحمت‌کش ممتاز، جواد؛ افراخته، حسن؛ ریاحی، وحید؛ و قدیری معصوم، مجتبی. (۱۴۰۲). مدل‌سازی عوامل نهادی مؤثر بر توسعه کارآفرینی (مورد مطالعه: ناحیه روستایی نسا در شهرستان کرج). *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*. ۱۲ (۴۶)، ۱–۲۰.

سایت مرکز پژوهش های اتاق ایران https://research.chambertrust.ir

شنگه، انور؛ رشیدپور، لقمان؛ و رسولی آذر، سلیمان. (۱۴۰۰). تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: شهرستان بوکان). *مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی (چشم انداز جغرافیایی)*، ۱۶(۱)، ۱۵۴–۱۳۹

ضیائی، محمود؛ فقیهی، ابوالحسن؛ طهماسبی، اصغر؛ و نعمتی، ولی. (۱۴۰۰). طراحی الگوی مدیریت توسعه گردشگری عشایری با استفاده از رویکرد مدلسازی ساختاری–تفسیری، *پژوهش‌های مدیریت عمومی*. ۱۴(۵۳)،۲۷–۵.

فیض‌الله زاده، مرتضی؛ محمدزاده، شهرام؛ و کراری، صمد. (۱۳۹۹). تعیین راهبرد مناسب برای بازاریابی و صادرات محصولات کشاورزی در تعاونی‌های تولید منطقهٔ آزاد ماکو، *فصلنامهٔ تعاون و کشاورزی*. ۹(۳۵)، ۸۰–۵۳.

قانون برنامهٔ هفتم توسعهٔ جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۲). ماده‌های مربوط به بخش اقتصاد، ماده‌های مربوط به بخش نظام اداری و مدیریت و نیز ماده‌های مربوط به بخش توسعهٔ منطقه‌ای.

کلایی، امیرمحمد؛ یدالهی فارسی، جهانگیر؛ و عزیزی، مریم. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی موفقیت مدل کسب‌وکار. *پژوهش‌های مدیریت عمومی*. ۱۴(۵۴)، ۸۴–۶۱.

مقیمی، سید محمد. (۱۳۹۷) کارآفرینی و سازمان‌های دولتی، انتشارات نشر فراندیش، تهران.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]
[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]

References

Attri, R., Dev, N., & Sharma, V. (2013). Interpretive structural modelling (ISM) approach: an overview. *Research journal of management sciences*. 23 (2), 3-8.

Baldwin, Robert E. (2021). Economic development and export growth, University of California.

Ernst, C. (2005). Trade liberalization, export orientation and employment in Argentina, Brazil and Mexico. ILO, Employment Analysis Unit.

Hassan F. Gholipour, Hassan D. Kalantari, Mohammad Kousary (2022), Self-employment and Life Satisfaction: The Moderating Role of Perceived Importance of Family, Friends, Leisure Time, and Work, Journal of Behavioral and Experimental Economics Volume 100, October 2022, 101922.

Hawes, G. (2019).The Philippine State and the Marcos Regime-The Politics of Export, Cornell University Press. E Book- ISBN: 9781501734953. https://www.worldbank.org/en/home

Korsgaard, S., Müller, S., & Tanvig, H. W. (2015). Rural entrepreneurship or entrepreneurship in the rural-between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 21(1), 5-26

Lina Aldén, Mats Hammarstedt and Per Skedinger (2024). Self-Employment among In-Movers and Stayers in Rural Areas: Insights from Swedish Register and Survey Data, IFN Working Paper No. 1487, 2024 https://www.ifn.se/

Mathiyazhagan, K., & Haq, A. N. (2013). Analysis of the influential pressures for green supply chain management adoption—an Indian perspective using interpretive structural modeling. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technolo*gy. 21(68), 817-833.

Satapathy, S., Patel, S. K., Biswas, A., & Mishra, P. (2012). Interpretive structural modeling for E-electricity utility service. *Service Business*. 6, 349-367.

Voytyuk, V. A., & Marinchenko, T. E. (2021). Modeling of export development of agricultural enterprises of the Kaluga region, IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, Honolulu.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.23222131.1403.13.48.5.0]

[DOI: 10.61186/serd.13.2.7]